

Roten till det onda – Historien bakom dagens humanitära och politiska katastrofer i Mellanöstern

Föredrag den 10 okt. 2016

av Ingmar Karlsson ex-diplomat och kännare av Mellanöstern.

Referat av Karin Utas Carlsson som också tagit hjälp av boken: Ingmar Karlsson: *Roten till det onda: Uppdelningen av Mellanöstern 1916 – 2016*. (Historiska Media, Lund, 2016).

Arr.: Fredsam

Plats: Viktoriahuset, Göteborg

Osmanska riket hade under sin storhetstid behärskat norra Afrika, Mellanöstern, den saudiarabiska halvön, södra Ryssland, Balkan, Ungern och delar av Slovakien.

Fram till 1870-talet var ”nationen” knuten till religionen. Den näst största nationen var den ortodoxa. Den största var den sunnitiska. Shiiter och alawiter sågs som kättre. Den judiska nationen bestod av druser, olika kristna syriska ortodoxa, däribland assyrier och syrianer. De hade plikt att betala in skatt till kalifen i Istanbul. I utbyte behövde de inte göra militärtjänst. I stort sett var området fredligt.

I slutet av 1700-talet utbröt krig mellan Ryssland och Osmanska riket, som tappade områdena norr om Svarta Havet, bl a Krim. Osmanska riket förlorade för första gången områden med muslimsk majoritet till en kristen makt.

På 1800-talet strävade serber och bulgarer efter att skapa etniska nationer. Fransmännen hakade på för att vara skyddsmakt inom den katolska kyrkans område. Britterna höll sig utanför. De ansåg att landvägen till Indien var säkrare under det försvagade Osmanska riket än under ryssar eller fransmän. Under 1860- och -70-talen luckrades Balkan upp i och med att serbiska och bulgariska stater frigjorde sig ur Osmanska riket.

Britterna fruktade under Första Världskriget att muslimerna i Indien skulle vända sig mot det brittiska väldet. Under den här tiden fanns ingen stark etnisk nationalism. Sharif Hussein, den osmanske vasallen i Mecka, blev lovad av den brittiska regeringen att om han ställde upp med trupper i kriget skulle han efter kriget få ett enat arabiskt kungadöme. Rådgivare var under den här tiden T E Lawrence (som det gjorts en film om, Lawrence of Arabia). Efter kriget, när inte britterna uppfyllde sitt löfte, utbröt ett arabiskt uppror och Kung Feisal utropade sitt arabiska kungadöme, som bestod ungefär av nuvarande Syrien, Irak och Saudiarabien.

Efter Första Världskriget, då det Osmanska riket som varit i förbund med Tyskland, splittrades delade Frankrike och England upp Mellanöstern genom att dra ”en linje i sanden”, **Sykes-Picotlinjen** (efter förhandlingarna Mark Sykes och François Georges-Picot), från Haifa till Mosul. Området norr om linjen förklarades vara fransk intressesfär, området söder om den brittisk. Ingen hänsyn togs till geografiska och kulturella realiteter.

I slutet av 1800-talet bildades en sionistisk organisation med syfte att skapa ett framtida hemland för judar som ville lämna länder som Frankrike och Ryssland pga antisemitism där. Den brittiske utrikesministern Arthur Balfour står bakom den s k **Balfourdeklarationen**, som beskriver upprättandet av ett judiskt hemland i Palestina efter kriget (Första Världskriget). Skrivningen är egendomlig (10 nov. 1917): ”Hans Majestäts regering ser gynnsamt på grundandet i Palestina av ett nationellt hem för det judiska folket och kommer att göra sina bästa ansträngningar för att underlätta uppnåendet av detta syfte, varvid det är klart underförstått att ingenting ska göras som kan skada de medborgerliga och religiösa rättigheterna för de icke-judiska befolkningsgrupperna i Palestina eller de rättigheter och den politiska ställning som åtnjutes av judar i något annat land.”(s 60, Karlsson, 2016.)

Den 2 juli 1919 sammanträdde den Allmänna syriska kongressen för första gången i Damaskus. Kongressen antog en rad resolutioner. För Syrien krävdes ett fullständigt politiskt oberoende. Landet skulle styras som konstitutionell monarki med Feisal som statsöverhuvud. Självständighet krävdes också för Irak som då var under brittisk ockupation. Kongressen tog avstånd från såväl Sykes-Picoavtalet som Balfourdeklarationen.

Nationernas Förbunds (NF:s) högsta råd sammankallade en **konferens i San Remo i Italien**. Där beslöts den 25 april 1920 att hela området mellan Medelhavet och den persiska gränsen skulle bli mandat under Nationernas Förbunds övervakning. Storsyrien skulle brytas upp i tre delar: Palestina, Libanon och Syrien. Libanon och Syrien skulle stå under franskt mandat medan Palestina skulle tillfalla Storbritannien, liksom områdena i Mesopotamien (”Tvåflodslandet”) under namn Irak. Dessutom lades till att britterna förpliktades att tillämpa Balfourdeklarationens principer.

En amerikansk kommission (King-Crane) hade rest runt i området under sex veckor för att undersöka inställningen hos befolkningen. Denna kommission hade förespråkat en enhetlig syrisk stat med Feisal som kung och Syrien under kort tid som mandat under Nationernas förbund. Denna kommissions rapport kom aldrig upp i fredsförhandlingarna utan gömdes undan.

Syrien

Det arabiska missnöjet med NF:s beslut i San Remo var stort. Man hade blivit lovad något helt annat. Frankrike invaderade Damaskus, trots att Feisal gjort stora eftergifter för att undvika krig. Han hade hoppats på stöd av USA och Storbritannien. Feisal bjöds inte in till fredskonferensen i Versailles.

Det var en kolonialistisk politik under NF:s hatt. Man avsåg skapa nationalstater av europeisk modell utan hänsyn till arabiska önskemål.

Frankrike fick mandat över Libanon och Syrien. Man styrde genom att splittra enligt principen söndra och härska. Inhemska arméer skapades där soldater rekryterades från minoriteter. Alawiterna bodde vid Medelhavskusten, druserna i södra Syrien. Den sunnitiska majoriteten undveks.

Aleppo och Damaskus var huvudorter i var sitt område, Aleppo hade i och med gränsen till den nybildade staten Turkiet (rest av Osmanska Riket) förlorat mycket av sitt omland. Damaskus hade sina intressen söderut.

1925 gjorde druserna uppror. Den autonomi som utlovats hade inte infriats. Det var Frankrike som styrde. Den franska armén lyckades besegra druserna men upproret spreds vilket ledde till flygbombningar, repressalier och kollektiva bestraffningar. Kroppar efter offentligt avrättade lämnades att ligga som varnande exempel. Rebellerna tog över stora delar av Damaskus. Mycket där förstördes och brändes ner. Upproret fortsatte vintern 1925-26. Damaskus utsattes för återkommande attacker. Rebellerna hade kontroll över större delen av södra Syrien. Ingmar Karlsson (IK) skriver (s 105): ”Det franska svaret blev historiens dittills största dagliga bombardemang från luften mot en civilbefolkning.” Sommaren 1926 hade fransmännen lyckats slå ner upproret med hjälp av nya kolonialtrupper från Algeriet, Senegal och Madagaskar.

Kampen att slå ner upproret hade kostat mycket i människoliv och resurser. En ny maktfaktor växte fram, det nationella blocket. Över 90 % var sunniter från de stora städerna, Aleppo, Damaskus, Hama och Homs. Två tredjedelar kom från de jordägande klasserna och övriga var handelsmän. Många hade sekulär utbildning. Regionala fraktioner bildades Ett genomtänkt politiskt program saknades. Man lyckades inte heller få stöd från landsbygden eller i de alawitiska eller drusiska områdena.

Val till en konstituerande församling ägde rum 1928 där syftet var en parlamentarisk republik med allmän manlig rösträtt. Den konstituerande församlingen upplöstes när man inte lyckades enas. Nytt val skedde 1932. Fortfarande var det stora motsättningar, nya demonstrationer och generalstrejk. Frankrike vek inte från kravet att de drusiska och alawitiska staterna skulle hållas åtskilda från resten av Syrien. Bland alawiterna fanns starka profranska stämningar och motsvarande negativ inställning till sunniterna.

Området Alexandretta norr om Aleppo, som innefattande Medelhavskust, hade i tusentals år varit Aleppos närområde. Det eftertraktades emellertid av den nybildade staten Turkiet (ur Osmanska riket) och överlämnades slutligen dit 1939. Området döptes om till Hatay och Syrien förlorade 40 % av sin kustlinje. En avgörande faktor var att Frankrike var rädd att Turkiet skulle ställa sig på Tysklands sida i det kommande kriget. På syriska kartor betecknas området än i dag som syriskt territorium.

När Frankrike ockuperades av tyska trupper i juni 1940 förklarade de franska myndigheterna i Syrien sin lojalitet med Vichyregeringen som kollaborerade med det nazistiska Tyskland. Det franska styret ville inte ha självständiga arabiska stater som kunde utgöra förebild för deras afrikanska kolonier. Val hölls 1943, striderna fortsatte och den 29-30 maj (alltså efter Tysklands kapitulation) bombarderades Damaskus åter av franskt flyg. Syrien blev självständigt 1946. Då lämnade de sista franska styrkorna Damaskus och även Beirut.

Fransmännen hade inte uppfyllt Nationernas Förbunds krav på att förbereda mandatet för självständighet. Inga ansträngningar hade gjorts för att utbilda en inhemsk administrativ elit. I stället hade en syrisk eller libanesisk nationalism medvetet försvårats genom uppdelning i småstater.

Inom Syrien rådde ett klanvälde med maktkamper mellan grupperna. Det var denna urgamla struktur som Frankrike hade utnyttjat för att söndra och härska. Vid självständigheten karakteriserades därför Syrien av en stark regionalism där politikerna pendlade mellan syrisk nationalism, panarabism och regionala intressen. Befolkningen var arabisktalande utom kurderna som utgjorde 8-10%. I det syriska parlamentet fanns partier med europeiska beteckningar men det var fortfarande ett klansamhälle.

Det arabiska socialistiska Baathpartiet bildades 1940. Till detta anslöt sig alawiterna. Även andra minoriteter kom att bli överrepresenterade i armén och Baathpartiet som skulle komma att spela en stor roll. De högre militärerna var oftast sunniter. Ett tjugotal militärkupper kom att avlösa varandra – med åtföljande utrensningar – mellan 1949 och 1970 då Hafez el-Assad (pappa till Bashar al-Assad), och därmed alawiterna, kom till makten.

Till en början hade Hafez lanserat en politik som betecknades som en ”Öppning” men en försämring skedde efter den syriska ockupationen av Libanon som följde efter inbördeskriget där. Det Muslimska brödrskapet inledde 1977 ett uppror mot det ”gudlös styret”. Alawiter i ledande ställning mördades. Även sunniterna angreps. Upproret nådde sin kulmen 1982 då Brödrskapet med utgångspunkt från staden Hama sökte leda en allmän resning mot regimen. Försvaret blev hårt och hänsynslöst, stora delar av Hama utplånades och upproret slogs ned. Erfarenheterna av detta kallas ”Hamareglerna”. Det ledde till avskräckning från ytterligare uppror – en tid.

Före sin död 2000 hade Hafez al-Assad förberett överlämnandet av makten till sin son Bashar al-Assad. Man hoppades på ett liberalare styre som till en början såg ut att infrias. Så nådde i mars 2011 "Den Arabiska våren" Syrien. IK skriver: "Hans (Bashars) brutala reaktion på de fredliga demonstrationerna blev en utlösare till den katastrof som kom att drabba Syrien."

Irak (Mesopotamien)

Irak blev, som nämnts, briterernas mandatområde. När Frankrike genom skapandet av Libanon och Syrien slog sönder en geografisk enhet för att tillgodose sina ekonomiska och strategiska intressen valde Storbritannien att grunda en ny nationalstat, Mesopotamien. Det fanns dock ingen sådan stat att bygga på. De tidigare osmanska provinserna, Basra, Bagdad och Mosul bestod inte av irakiska medborgare utan av familjer, klaner och religiösa samfund. Av de omkring 3 miljoner invånarna var över hälften shiiter, c:a 20 % kurder och ungefär lika många arabiska sunniter.

I det södra området, Basra, fanns en shiitisk majoritet, i Bagdad en sunnitisk och i norr, där det finns olja, en kurdisk. Också i Basra finns oljekällor.

Det brittiska styret blev våldsamt då uppror slogs ned med vapenmakt (som i den indiska kolonin), också med bombningar och kemiska vapen, som Churchill, som då var krigsminister, uttryckte sig mycket positivt om. Man experimenterade med gasbomber mot civilbefolkningen. Shiiterna var i majoritet i befolkningen men hade inte makt i statsapparaten och ej i militären som hade sunnitiska officerare.

Churchill kompenserade Feisal genom att skapa ett kungadöme av Irak och göra Feisal till kung. Dock fanns ingen nationalistisk tradition, ingen flagga, ingen nationalsång. Vid installationen sjöngs "God Save the King" och brittiska generaler stod runt omkring.

Ett problem var att Feisal inte var irakier och att monarkin var ett främmande styresskick. År 1922 ingicks ett brittiskt-irakiskt fördrag som kompletterades 1924. Den brittiska förvaltningen av mandatet förvandlades till ett bilateralt avtal mellan Storbritannien och Irak. Val hölls men till båda kamrarna kunde endast brittiska kandidater väljas. Den verkliga styresmannen var den brittiske högkommissarien som stödde sig på sunnitiska klanledare. En irakisk armé upprättades. Den sunnitiska minoriteten dominerade.

Enligt Sykes-Picot-fördraget skulle provinsen Mosul tillhöra Frankrikes mandatområde. Olja upptäcktes och briterna ockuperade de södra delarna av det kurdiska området. Kurderna gjorde upprepade gånger uppror. Briterna och den irakiska regeringen utlovade ett kurdiskt självstyre inom Iraks gränser. Även den nybildade turkiska republiken ställde krav på området och sände in trupper. Of-

fensiven slogs ned med hjälp av kurden Mahmud Barzanji som kallats från exil, dit han återsändes efter välförrättat värv. Britterna bombarderade från luften och använde även kemiska vapen.

Irak blev självständigt och medlem i NF 1932. Minoriteternas ställning skulle garanteras. En lag om lokala språk antogs men alla krav på kurdisk autonomi avslogs. Ett nytt uppror av Barzanji slogs ned. Ett handelsavtal ingicks med Storbritannien. När britterna drog sig till baka hade de installerat en svag monarki med stöd av en liten sunnitisk elit. Armén, med sunnitiska officerare, spelade en stor roll.

Kung Feisal dog 1933 och efterträddes av sin son.

Under Andra Världskriget fruktade britterna att Irak skulle strida på den tyska sidan och angrep därför Falluja och Bagdad och ockuperade Irak. En pro-brittisk regering installerades och monarken återvände från exil. Efter kriget fortsatte oroligheterna med generalstrejk, skottlossning och hängningar. Kungafamiljen lynchades, regenten Nuri al-Said avrättades och republik infördes 1958.

Ledare blev brigadgeneralen Abd al-Karim Qasim. Militärkupper avlöste varandra och 1968 tog Baathpartiet makten. Saddam Hussein spelade en avgörande roll och tog själv makten 1979.

Dagens situation

År 2003 invaderade George W Bush, d.y. med stöd av Storbritanniens Tony Blair Irak. IK skriver (s 215): ” Paul Bremer, den civila administratör som Bush tillsatte, gav prov på en häpnadsväckande inkompetens under sina försök att förvandla en förstörd stat där hälften av befolkningen levde under fattigdomsgränsen till en nyliberal mönsterstat”. Målet var att skapa en demokrati av västligt snitt. Baathpartiet kriminaliserades och statsapparaten brakade ihop. Tidigare statsanställda i förvaltning, undervisningen och framför allt armén blev utan försörjningsmöjligheter. Många var sunniter. Arbetslösheten steg till 70% i sunnidominerade områden. IS har här rekryterat soldater och militär kompetens. Också kommunistpartiet förbjöds (hade varit Saddam Husseins huvudmotståndare). Partier ställde upp till val. Trots europeiska namn var det klaner som låg bakom.

Det här kaoset är också en förklaring till hur det ser ut nu i Syrien. Här har vi uppkomsten av IS och även hotet mot Bashar al-Assads maktställning och därmed alawiternas fruktan att förlora sin ställning. Störtas Assad blir det ännu värre än i Irak. Assad har ett ganska brett stöd. Syrianer demonstrerar till stöd för Assads regim. De kristna är en stor grupp. Man kunde under Assad vara förföljd, inte pga religionen men om man var politiskt aktiv i opposition.

Den av kolonialmakterna införda artificiella kartan i Mellanöstern har i praktiken upplösts. Det finns dock inga förutsättningar för nya nationsgränser.

1976 invaderade Syrien Libanon som förlorade sin självständighet.

Konflikten mellan Saudiarabien och Iran har stor betydelse för Syrienkriget som nu varat i 5 år. Kurderna strider för sin självständighet. Det är en bestående konflikt. Det är svårt att se en varaktig lösning på kriget i Syrien. IK har ingen positiv framtidsbild.

Diskussion

IK Druserna ger stöd till Israel.

IK För Frankrike kunde varje självständig arabstat få till följd ökade problem med kolonierna i Nordafrika.

IK Baathpartiet var ett sekulärt parti. Officerarna var bas i partiet som i sin tur gav dem personlig makt.

Publiken AF: Du är pessimist, men folken där är ju som andra. Vad är alternativet? Hur kan folkgrupperna samsas. Skapa någon form av demokrati? Hur ser du på framtiden?

IK Krafterna som låg bakom den Arabiska våren finns ju kvar. "Historien nådde en vändpunkt men lyckades ej vända". Detta är ett citat av en brittiske historikern A J P Taylors beskrivning av Europa efter revolutionsåret 1848. Det är tillämpligt här. En stat där man kan vara optimistisk är Tunisien. Marocko är inte en demokrati men har en kung som respekteras. [IK nämner inte ockupationen av Västsahara.] Egypten är del av en urgammal kultur. Här finns förutsättningar.

AF Kan man på vägen till demokrati hoppa över nationalstaten som stadium?

IK Det är besvärligt även i EU. Det är ett jättelikt experiment.

Publ. Varför stöder Väst motståndet i Syrien?

IK Många har hamnat i det anti-amerikanska blocket. Under den Arabiska våren löstes det här blocket upp. Inbördeskrig under slutet av 1970-talet och början av -80-talet ledde till massakrer och stor förödelse. Stora delar av centrala Hama utplånades. Hafaz al-Assad slog tillbaka med full kraft, "Hama-reglerna" blev en varning till upprorsmakare. När sedan Bashar al-Assad slog tillbaka mot demonstrationerna under Arabiska våren fungerade inte den här militära metoden som varning. Hälften av befolkningen var inte född då Hama inträffade 1982.

IK Erdogan utsåg sig som mentor till Assad. Fram till kriget umgicks familjerna privat. Sedan lyssnade inte Bashar al-Assad på Erdogans råd [Turkiet ingår i NATO]. USA hade hela tiden sett Assad som fiende. Damaskus (läs Assad) står

i opposition mot Israel. Nu får Syrien betala priset i och med att kriget står på Syriens mark. Alla i opposition mot Assad understöddes: Den Fria syriska armén bestod av grupper som nu slåss emot varandra. ”En moderat islamistisk opposition måste vi hitta.”

BB Fråga om flyktingarna från Mosul som IS hållit sedan 2014 och där nu kurdiska (Peshmerga) och irakiska styrkor anfaller för att ta tillbaka staden. [Jag antecknade inte ordalydelsen.]

IK: IS är en följd av den amerikanska politiken. När IS intog Mosul hade de endast några tusen man medan Iraks armé var många gånger större. Nästa krig skulle kunna bli mellan Peshmerga och shiitiska styrkor. Atatürks Turkiet är en artificiell skapelse. Kurderna protesterade för att kalifatet avskaffades av Atatürk. På den tiden tänkte de ej nationalistiskt. Erdogan gör indirekt anspråk på delar av norra Syrien.

BB rekommenderar boken ”Det smutsiga kriget i Syrien”.

KU Fråga om proxykriget i Syrien. [Inget svar om amerikanskt bidrag till kriget.]

IK Omvärlden [läs US sanktioner] har försökt isolera Iran, som stöttat och stöttar Syrien. Saudiarabien motarbetar Iran.

IK: FN:s säkerhetsråd är paralyserat pga veto. [USA vill få bort Assad medan Ryssland samarbetar med honom.] Turkiet har dragits in och blivit en huvudfiende till Assad. [Turkiet är grannen som tagit emot mängder av flyktingar från kriget. Dessutom samarbetar Turkiet med IS mot kurderna. Turkiet är med i NATO.] För Assad är det viktigt att säkra ”kärnlandet” [IK säger så, inte ”Syrien som nation”.] De olika grupperna slåss med varandra om makten. ”Det bekymrar inte Assad det minsta. Den egna klanen gäller. [I så fall menar IK väl alawiterna.]

Fråga om Bashar al-Assads legitimitet.

IK. Det var en militärkupp. Han vann 99% av rösterna i ”många val”.

Fråga. Har sunni och shiiter förutsättningar att bo i samma land?

IK Islam har många grenar. Sunniterna är väldigt olika i olika delar av världen. De finns t ex i Senegal och i Indonesien. I sunni-islam finns ej hierarkier: var och en är muslim på sitt sätt. Risker är att shiiter och sunniter lär sig att se varandra som fiender. Det finns inga tecken på att de kommer överens i Syrien. Det saudiska kungahuset är på fallrepet. Mecka har blivit som Las Vegas, ett jättelikt tivoli. Man köper sig fri från det syndiga livet genom att bygga moskéer [runt om i världen]. Det är en politik som ej håller i längden. Ekonomi som inte håller. Det kan bli nästa stora kris i området.

IK om kurdfrågan: I Iran är kurdfrågan ett marginellt problem.

OF När det gäller kampen om Mosul har Allan Widman sagt att Sverige borde skicka soldater och stödja Peshmerga. Det kan du skriva om i DN eller SvD.

IK Allan Widman vill ha kurdiska röster i valet. Det finns många kurder i Sverige, också representanter för klaner. Släktingar röstar på sina klaner. Politiker måste leverera till sin religiösa grupp.

Fråga: Kan man begripa demokrati som den svenska om man inte är uppväxt i den?

Jag finner att mina anteckningar från diskussionen tyvärr har luckor som lämnar utrymme för osäkerhet om vad som sades. Den historiska och kulturella bakgrunden till konflikten i Syrien framkom dock fint av föredraget.

Karin Utas Carlsson.

§